

„VÁR ÁLLOTT, MOST KŐHALOM, ...”

– Gondolatok füzér várának rekonstrukciójáról –

VÁRKONYI GÁBOR

„A füzéri vár egyszerre szól a múlttól és az aktuális jelenről. Mint rekonstrukció tökéletesen visszaadja a történelem legmélyebb értelmét: a folyamatoságot.”

Dr. habil. Várkonyi Gábor Habil történész, az ELTE Művelődéstörténeti Tanszékének egyetemi docense, a füzéri várban rendezett kiállítás (2016) kurátora.”

A füzéri vár palotaszárnyának 2014-2015-ben elvégzett rekonstrukciója, kiépítése a feladat nagyságrendje, tudományos hordereje miatt is élénk, sokszor heves vitát váltott ki a műemlékek ügyét szíven viselő szakemberek, régészek, művészettörténészek, építészek körében. A vitát az 1964-ben kiadott Velencei Charta (The Venice Charter, 1964) alapelveinek betartására, vagy éppen idejét múltságára hivatkozó, egymással markánsan szemben álló két vélemény összeütközésére szokás visszavezetni. Kicsit más megközelítéssel a két tábor a műemléknek nyilvánított épített örökség megőrzésnek két lehetősége a „konzerválni” vagy „rekonstruálni” problematikájában foglal el egymással össze nem egyeztethető álláspontot. Miközben azt mindenki elismeri, hogy akár a konzerválás, akár a rekonstrukció során az eredetinek tartott műemlékhez képest egy teljesen új, korábban nem létező új minőséget hozunk létre.

Történészek ezidáig nem igen szólaltak meg ebben a vitában, annak ellenére sem, hogy a vitázók felek gyakran szembesítették egymást a „történelem hamisítás” vádjával. Talán azért sem, mert a hivatásukra nézve történetírással foglalkozó szakemberek számára a rekonstrukció magától értetődő elvárás és követelmény. Munkaidejüket a történelemnek nevezett adathalmaz folyamatos értékelése, elemzése és rekonstrukciója teszi ki. Az így született „történeti rekonstrukció” vagy a modern történetírás fogalomhasználata szerint: „narratíva” tudományos munka eredményeként jön létre, amelyért az azt létrehozó történész nemcsak a szerzősége, hanem a felelőssége is vállalja. A történész számára, sarkítva, a konzerválás értelmezhetetlen, vagy csak nagyon szűk keretek között értelmezhető.

Mentalitástörténeti szempontból rendkívül izgalmas kérdés azonban, hogy a szakmai viták, hogyan és miért telítődnek igen gyorsan érzelmi elemekkel? A magyar nemzeti identitás kialakulásában jelentős szerepe volt az irodalmi metaforáknak. A 19. század első felének nemzeti romantikája a jelenünket is meghatározó hatást gyakorolt a nemzeti történelmet feldolgozó közgondolkodásra, történeti tudatunkra. Kölcsey Ferenc „Hymnus”-a jól jelzi, hogy a magyar nemzeti történelmet az ószövetségi jeremiádok mintájára próbálták meg értelmezni. A „kőhalom”, az elpusztult vár a nemzet történelmének veszteségeit szimbolizálja. Számptalan ismert és kevésbé ismert példát lehet idézni a magyar romantika rom-kultuszával kapcsolatban. Vörösmarty Mihály szinte filozófiává

formálja ezt a gondolatot a Rom (1829-1830) című elbeszélő költeményében, ahol a Rom önálló entitássá válik: „S ami előbb fény volt, abból nem hágy vala többé / Semmi csodálandót: - ott Rom kívána tanyázni, ...” A várromok, ahogy Füzér várának romjai, a nemzeti történelemnek nem egyszerűen emlékhelyei, hanem szakrális kegyeleti helyeivé váltak a nemzeti romantika metaforarendszerében. Aki a romokhoz érkezik átéli a történelem „zivatáros századait” - ahogy Kölcsey fogalmazta. Nemzeti nagyság és annak elenyészése fogalmazódik meg ebben a rom-metaforában, amelyet megbolygatni kegyeletsértéssel egyenértékű.

A füzéri várral kapcsolatos történeti kutatások forrásbázisa megközelítőleg azonos a magyar történelem általános forrásadottságaival. Az Árpád-korszak utolsó évszázadában, a 13. században bukkan fel első ismert említése. Királyi donációk, adománylevelek, birtokmegosztó oklevelek jelzik a vár, illetve a hozzátartozó

vár birtok útját a 14. és 15. századon át. A vár kisebb megszakításokkal a Perényiek tulajdonában volt. (A vár részletes történetét Rudolf Mihály írása taglalja. A szerk.) A vár történetében Nádasdy Ferenc országbíró elfogása és elítélése jelentette a tragikus véget. Nádasdyt a Wesselényi-szervezkedés tagjaként, felségárulás vádjával ítélték el és végezték ki Bécsben 1671-ben. A szervezkedő politikusok az 1664-es vasvári béke újratárgyalását, az ország érdekeinek megfelelő új megállapodást akartak elérni, ám ez ellentétes volt az abszolutista elveknek megfelelő kormányzati átalakítást végrehajtó Habsburg dinasztikus törekvésekkel. Az uralkodó akaratával való szembefordulás pedig elégséges indok volt a felségáruláshoz, és egyben ürügyet is szolgáltatott a magyar politikai rendszer felszámolásához. Nádasdy kivégzése után Füzért a magyar kamara igazgatása alá helyezték, majd 1676-ban a várat lakhatatlanná téve lerombolták.

A vár sorsa ezzel beteljesedett. Az uradalmat a későbbiekben a Károlyi család kapta meg - a Nádasdy családnak nem adták vissza - a vár épületei pedig háromszáz éven át pusztultak. „Rom pedig a düledék palotán fölütötte tanyáját, / Nagy Siva pusztáin egyedül őrszellem az éjben.” (Vörösmarty Mihály, Rom. 1829-1830.)

A vár kiépülését történeti forrásokkal nem lehet dokumentálni. Nincsenek szerződések (conventiok), gazdasági iratok, amelyek az egyes építési periódusokat végig követnék. Fájón hiányzik a Perényi Gábor halála után feltételezhetően elvégzett összeírás, vagyoneleltár. Feltehetőleg ez együtt pusztult a Báthory család levéltárával. A birtokos családok gazdasági iratai között eddig még nem sikerült megtalálni a vár felszerelésére, renoválására, karbantartására vonatkozó utasításokat, beszerzési listákat vagy számadásokat sem. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a jövőben sem fognak előkerülni ilyen dokumentumok. Mind a Nádasdy,

mind a Károlyi család iratai között felbukkanhatnak ezek a dokumentumok.

Ez a forráshiány azonban a 17. százdban jelentősen megváltozott. A vár rekonstrukciójában kiemelkedő szerepet játszottak a Nádasdy család, különösen Nádasdy III. Ferenc által készített összeírások (inventáriumok). Nádasdy Ferenc a várra már nem hagyományos földbirtokosi szemlélettel tekintett. Számára a füzéri várbirtok készpénzre váltható befektetést jelentett. Időről időre elzálogosította a birtokot, így teremtve elő a szükséges készpénzt különböző tervei megvalósításához. A zálogszerződésekhez pedig el kellett készíteni a vár és gazdasági tartozékainak az összeírását. Ezekben az összeírásokban pontosan rögzítették a különböző helyiségek sorrendjét, elnevezését, használatát és berendezését. Szerény berendezésű, leginkább tárolásra használt szobák, funkcióvesztett kápolna és „öreg palota” képe bontakozik ki ezekből az inventáriumokból.

A hajdani reprezentatív megjelenésre egy-két említés utal: a „nyulak háza” vagy „zöld ház” a gazdagon díszített falfestésre utalt, Báthory Gábor fejedelem még mindig itt őrzött portréja a Báthory rokonságot jelentette, a márványkőasztal pedig a reneszánsz pompát idézte fel. A szobákban leírt cserépkályhák színes világa szintén a 16. század végéig élő főúri lakhely kényelmét és egyben lakáskultúráját is megidézte.

Ezek a 17. századi összeírások segítették az építész munkáját abban, hogy szobáról szobára, helyiségről helyiségre haladva rekonstruálja vár 17. századi szerkezetét, a különböző terek funkcióját és belső kialakítását.

Mindezzel együtt is nem a 17. századi vár épült vissza. Minden rekonstrukció nagyszerűsége és egyben veszélye is abban rejlik, hogy az éppen aktuális jelen hogyan viszonyul a múlthoz. A füzéri vár ízzig-vérig kortárs épület. Nemcsak azért, mert a jelen építészeti szabványainak kellett, hogy megfeleljen, hanem leginkább azért, mert napjaink történelemhez való

szemléletét tükrözi. Érvényes ez az építészeti megvalósításra és az enteriőrök kialakítására, vagy éppen a történelmi ismeretek átadásának különböző eszközeire. A füzéri vár egyszerre szól a múlttól és az aktuális jelenről. Mint rekonstrukció tökéletesen visszaadja a történelem legmélyebb értelmét: a folyamatosságot. A történelem sohasem lezárt.

Visszatérve a modern történetírás elméleti kérdéseire: a történelem önmagában nem létezik. Kizárólag narratívákkal rendelkezünk, amelyek egyes korszakok különböző szempontú adatainak az értelmezése és elemzése során jönnek létre, nem függetlenül a narratívát létrehozó személy (államférfi/magánember/történész) ismereteitől és személyiségétől. A füzéri vár - és bármelyik műemlék - rekonstrukciója sem más, mint az adott korszak építészeti - művészettörténeti és történeti narratívája. Ez a narratíva bonyolult alkotó folyamat eredménye, amelyben művészeti területek, tudományágak képviselői dolgoztak együtt.